Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 342

YANGI O‘ZBEKISTONDA KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ ISLOHOTLARINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA EVOLYUTSION TRANSFORMATSIYASI

O’zbekxon Dilshodbek o’g’li Jo’rayev*
Farg’ona davlat unversiteti, Huquqshunoslik fakulteti, Yurisprudensiya yo’nalishi 3-bosqich talabasi
✉ jurayevxofiz@gmail.com

ANNOTATSIYA

Konstitutsiya normalari va huquq falsafasi aksiologiyasi asosida Yangi O‘zbekistondagi konstitutsiyaviy islohotlarning nazariy-metodologik muammolari tahlil etilgan. Inson huquqlarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qilishi, davlat organlarining shaxs oldidagi mas’ulligi hamda boshqaruv apparatida raqamli mutanosiblik filtrlarini joriy etish bo‘yicha tizimli modellar asoslab berilgan .

Kalit so‘zlar

Konstitutsiyaviy huquq, islohotlar, Yangi O‘zbekiston, Lex.uz, Konstitutsiya, inson qadri, transformatsiya, mutanosiblik, xalq hokimiyatchiligi, qonun ustuvorligi.

DOI: 10.5281/zenodo.23281767

KIRISH

Asosiy qonunning konstitutsiyaviy-huquqiy modifikatsiyasi shunchaki normativ matnlarni tahrirlash jarayoni emas, balki davlat hokimiyati arxitekturasini universal demokratik mezonlar va inson aksiologiyasi asosida tubdan qayta shakllantiruvchi strategik jarayondir. Yangi O‘zbekistonni modernizatsiya qilish bosqichida konstitutsiyaviy huquq islohotlarining nazariy-metodologik asoslarini tadqiq etish yuridik fanning eng universal dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Asosiy qonun Muqaddimasida mustahkamlanganidek, inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni hamda ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish konstitutsiyaviy islohotlarning ontologik mazmunini belgilaydi. Davlat hokimiyati organlari tizimining inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hamda xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalariga sodiqlik asboblari orqali transformatsiya qilinishi — sabab, jamiyatda huquqiy nigilizm inqirozini sindirishni hamda ommaviy boshqaruv institutlarining jamiyat va fuqarolar oldidagi mas’uliyatini — oqibat to‘liq kafolatlovchi universal huquqiy drayverdir.

Konstitutsiyaning 1-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanligi mustahkamlandi. Ushbu monolit huquqiy mezon yuridik gnoseologiyada yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy tafakkurning shakllanishiga zamin yaratdi. Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qilishi hamda davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamiyat va fuqarolar oldida mas’ul ekanligi to‘g‘risidagi 2-modda normasi ma’muriy o‘zboshimchaliklarni jilovlovchi daxlsiz protsessual to‘siq hisoblanadi. Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai ekanligi hamda davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko‘zlab faqat Konstitutsiya va qonunlar vakolat bergan organlar tomonidangina amalga oshirilishi (7-modda) to‘g‘risidagi qoidalar xalq hokimiyatchiligi institutining huquqiy kafolatidir. Shuningdek, jamiyat va davlat hayotining eng vaqtinchalik va dolzarb masalalari referendum orqali umumxalq ovoziga qo‘yilishi (9-modda) huquq ijodkorligi protsessida to‘g‘ridan-to‘g‘ri demokratiya filtrlarining amaliy ifodasidir.

Biroq amaldagi sud-ma’muriy amaliyot va konstitutsiyaviy normalarni hayotga tatbiq etish (*Law enforcement*) jarayonlari tahlil qilinganda, yangilangan prinsiplarning to‘liq ishlashi borasida muayyan tizimli muammolar ko‘zga tashlanadi. O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishi prinsipiga asoslansa-da (11-modda), amaliyotda hokimiyatlar o‘rtasidagi tiyilish va muvozanat (*checks and balances*) mexanizmlarining funksional elementlari mukammal emas. Ma’muriy organlar va mansabdor shaxslarning qonunosti hujjatlarini qabul qilish hamda ijro etish jarayonidagi subyektiv diskretsion (ixtiyoriy) vakolatlari Konstitutsiyaning 14-moddasida belgilangan qonuniylik va ijtimoiy adolat prinsiplarining poymoli bo‘lishi xavfini vujudga keltirmoqda. Mazkur ilmiy tadqiqotning bosh maqsadi — Konstitutsiyada muhrlangan ijtimoiy hayotning g‘oyaviy xilma-xilligi (12-modda) hamda inson qadri (13-modda) tamoyillariga tayanib, Yangi O‘zbekistonda davlat apparati faoliyati ustidan ta’sirchan sud proteksiyasi hamda jamoatchilik nazorati filtrlarini proaktiv kuchaytirishning modernizatsiyalashgan ilmiy-ma’rifiy strategik modellarini ishlab chiqishdan iboratdir.

Konstitutsiyaviy islohotlar sub-doktrinasida davlat va sotsium hayotidagi fundamental yangilanishlarni strategik modellashtirish bevosita asosiy qonuniy normalarning konseptual modernizatsiyasi bilan bog‘liq. Jumladan, milliy qonunchilik tizimining o‘zagi hisoblangan va umumxalq ovozi orqali unifikatsiyalangan konstitutsiyaviy normalar davlat suvereniteti, xalq hokimiyatchiligi hamda subyektlarning huquq va erkinliklarini daxlsiz aksiologik himoyalash tizimini shakllantirdi. Mazkur tizimli transformatsiya doirasida mahalliy ijro etuvchi hamda vakillik organlarining funksional vakolatlarini protsessual jihatdan aniq ajratish, qonunchilik tashabbusi institutini kengaytirish, sud-huquq, ma’rifiy hamda ijtimoiy proteksiya sohalarini unifikatsiyalash maqsadida jami 64 ta moddaga 200 dan ortiq o‘zgartishlar kiritildi, shuningdek, 6 ta yangi modda hamda 16 ta yangi fundamental norma huquq tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilindi. Siyosiy-huquqiy determinizm qonuniyatiga ko‘ra, inson huquqlari arxitekturasini bunday chuqur kodifikatsiyalash — sabab, sotsiumda yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy tafakkurni shakllantirishni hamda huquq ijodkorligi sohasida protsessual barqarorlikni — oqibat to‘liq kafolatlovchi bosh huquqiy omildir.

Ushbu aksiologik transformatsiyaning yorqin namunasi sifatida Konstitutsiyaning 13-moddasidagi tizimli modifikatsiyalarni ko‘rish mumkin bo‘lib, unda insonning sha’ni, qadr-qimmati va ajralmas huquqlarini hurmat qilish, ularga so‘zsiz rioya etish va daxlsiz himoya qilish ma’muriy apparatning eng oliy majburiyati sifatida institutlashtirildi. Shuningdek, Konstitutsiyaning 24-moddasida O‘zbekistonda o‘lim jazosining qat’iyan taqiqlanishi to‘g‘risidagi qoidaning muhrlanishi insonparvarlik tamoyillarini eng yuqori darajada legalizatsiyalash vositasidir. Garchi milliy qonunchilikda, xususan, 2008-yildan buyon pozitiv huquq normalarida o‘lim jazosi qo‘llanilmayotgan bo‘lsa-da, ushbu taqiqning bevosita konstitutsiyaviy darajada monolit formatga keltirilishi — kriminogen va korrupsion huquqbuzarliklarning oldini olish bahonasi ostida o‘lim jazosini qayta tiklash to‘g‘risidagi ayrim subyektiv nazariy qarashlarga va diskretsion o‘zboshimchaliklarga uzil-kesil huquqiy chek qo‘ydi. Yashash huquqi shaxs tug‘ilgan soniyadan boshlab vujudga keluvchi daxlsiz tabiiy-ajralmas huquq bo‘lib, unga daxl qilishni biron-bir ma’muriy yoki jinoiy-huquqiy asosga ko‘ra oqlab bo‘lmasligi Jinoyat kodeksi normalaridagi odam o‘ldirish jinoyati uchun belgilangan eng og‘ir sanktsiyalar (umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi) orqali kriminologik jihatdan ham muvozanatlashtiriladi.

Bundan tashqari, yangilangan konstitutsiyaviy makonda fuqarolarning shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik manfaatlarini kafolatlovchi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlovchi (*self-executing*) normalar tizimi shakllantirildi. Bugungi kunda boshqaruv apparatida eng dolzarb muammolardan biri bo‘lgan uy-joy daxlsizligi sferasidagi nizoli pretsedentlarga chek qo‘yish maqsadida, Konstitutsiyaning 27-moddasida hech kim o‘z uy-joyidan sudning qonuniy qarorisiz mahrum qilinishiga yo‘l qo‘yilmasligi to‘g‘risidagi qat’iy sud proteksiyasi filtri joriy etildi. Mazkur yuridik mexanizmdan ko‘zlangan asosiy maqsad — mulk daxlsizligini konstitutsiyaviy aksiologiya darajasida mustahkamlash bo‘lib, u amaliyotda mansabdor shaxslarning ixtiyoriy (diskretsion) qarorlariga asosan xususiy mulklarning noqonuniy buzilishini (*snos* inqirozini) va buning natijasida fuqarolarga yetkaziladigan moddiy hamda ma’naviy zararlarni barvaqt jilovlovchi proaktiv qalqon vazifasini bajaradi. Shaxsiy hayot daxlsizligini yangicha huquqiy tafakkur asosida monolitlashtiruvchi ushbu o‘zgartishlar zanjiri, davlat va jamiyat o‘rtasidagi ommaviy munosabatlarni to‘liq qonun ustuvorligi hamda protsessual adolat mezonlariga transformatsiya qilishga safarbar etilgan.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan global tashabbuslar va strategik islohotlar konsepsiyasi davlat boshqaruvi tizimini va konstitutsiyaviy huquq sohasini tubdan modernizatsiya qilishning bosh drayveriga aylandi. Davlat rahbarining “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan oliy aksiologik g‘oyasi boshqaruv apparatining jamiyat va fuqarolar oldidagi mas’uliyatini yangi huquqiy-falsafiy bosqichga olib chiqdi. Prezident tashabbusi bilan amalga oshirilgan ma’muriy islohotlar doirasida ”inson qadri” tushunchasi shunchaki ma’rifiy shior emas, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlovchi konstitutsiyaviy majburiyat sifatida qonun ustuvorligi tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilindi. Siyosiy-huquqiy sabab-oqibat qonuniyatiga ko‘ra, ijro hokimiyati tizimini ixchamlashtirish, an’anaviy byurokratik to‘siqlarni va diskretsion (ixtiyoriy) vakolatlarni raqamlashtirish filtrlar orqali izchil qisqartirish hamda davlat organlarining shaffofligini ta’minlash — sabab, sotsiumda huquqiy nigilizm (loqaydlik) inqirozini butunlay tugatishni, qonuniy manfaatlar daxlsizligini hamda barqaror demokratik institutlar rivojini — oqibat real vaqt rejimida kafolatlovchi monolit huquqiy omildir.

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ishlab chiqilgan va izchil realizatsiya qilinayotgan taraqqiyot strategiyalarida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga, bu borada davlat tuzilmalarining fuqarolik jamiyati institutlari hamda ommaviy axborot vositalari bilan o‘zaro proaktiv hamkorligini tizimlashtirishga eng ustuvor vazifa sifatida yondashilmoqda. Davlat rahbarining ta’kidlashicha, korrupsiyaga hamda qonunbuzarliklarga qarshi kurashish har bir sof vijdonli insonning, demokratik davlatning muqaddas burchidir. Ushbu g‘oyaviy chiziq asosida yangi tahrirdagi Konstitutsiyada ”Habeas corpus” hamda ”Miranda qoidasi” kabi xalqaro protsessual adolat andozalarining mustahkamlanishi, sud hokimiyatining haqiqiy avtonom mustaqilligini ta’minlash choralari hamda har bir boshqaruv aktini Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi qonunchilik talablariga muvofiq qat’iy mutanosiblik sanchig‘idan o‘tkazish tartibi Yangi O‘zbekistondagi huquqiy transformatsiyalarning o‘zagini tashkil etadi. Davlat tomonidan e’lon qilinayotgan qonunlar mazmuni bilan ijtimoiy adolat mezonlarining subyektlar kognitiv ongida uzviy sinergiyaga kirishishi — huquqiy anomaliyalarga barham berishni hamda jamiyatda inson qadr-qimmati daxlsizligini ta’minlovchi bosh kafolatdir.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining uchinchi bobidan ettinchi bobigacha muhrlangan fundamental yuridik normalarning tizimli tahlili, milliy konstitutsiyaviy huquq arxitekturasida qonun ustuvorligi hamda shaxsiy daxlsizlik mezonlarining mutloq yangi bosqichga ko‘tarilganligini ko‘rsatadi. Konstitutsiyaning 15-moddasiga muvofiq, mamlakatda Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so‘zsiz tan olinishi hamda Asosiy qonunning oliy yuridik kuchga ega bo‘lib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qilishi milliy huquqiy makonning monolit poydevoridir. Ushbu daxlsiz rejim doirasida xalqaro shartnomalar xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalari bilan bir qatorda huquqiy tizimning tarkibiy qismi sifatida e’tirof etildi. Agarda milliy qonun va xalqaro shartnoma qoidalari o‘rtasida protsessual kolliziya vujudga kelsa, xalqaro shartnoma normalarining ustuvor qo‘llanilishi majburiyati xalqaro huquq ustunligi tamoyilini to‘liq ifodalaydi. Davlat organlari, mansabdor shaxslar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining faqat Konstitutsiya va qonunlar asosida ish yuritishi majburiyati ommaviy boshqaruv munosabatlarida ixtiyoriy subyektivizmni jilovlovchi daxlsiz filtr hisoblanadi.

Konstitutsiyaviy huquq aksiologiyasi va huquqshunoslik maktablari doktrinasiga ko‘ra, inson huquq va erkinliklarining har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘lishi hamda barcha fuqarolarning ijtimoiy mavqeyi va e’tiqodidan qat’i nazar qonun oldida tengligi (19-modda) demokratik huquqiy davlat qurishning bosh shartidir. 20-moddada mustahkamlanganidek, inson huquq va erkinliklari bevosita amal qiladi hamda ular qonunlarning, davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatining tub mohiyati va mazmunini belgilaydi. Siyosiy-huquqiy determinizm qonuniyatiga ko‘ra, inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklarning shaxs foydasiga talqin etilishi — sabab, boshqaruv apparatidagi byurokratik to‘siqlarni va amaldorlar o‘zboshimchaligini ildizi bilan yo‘qotishni — oqibat to‘liq kafolatlovchi universal yuridik vositadir. Davlat tomonidan insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta’sir choralarining faqat mutanosiblik prinsipiga asoslanishi majburiyati ma’muriy bosim darajasini de-yure cheklaydi.

Eng fundamental protsessual burilish nuqtasi Konstitutsiyaning VII bobi doirasida shaxsiy daxlsizlik

hamda adolatli odil sudlov kafolatlarining mustahkamlanishida namoyon bo‘ladi. 25 va 26-moddalarga binoan o‘lim jazosining mutloq taqiqlanishi hamda inson sha’ni va qadr-qimmatining kamsitilishiga, qiynoqlarga, g‘ayriinsoniy muomalaga yo‘l qo‘yilmasligi shaxs daxlsizligining universal proteksiyasidir. 27-moddada hibsga olish, qamoqqa olish va ozodlikni cheklash choralarining faqat sud qaroriga ko‘ra amalga oshirilishi, ya’ni *Habeas corpus* institutining muhrlanishi hamda shaxs sud qarorisiz 48 soatdan ortiq ushlab turilishi mumkin emasligi amaldagi huquqni qo‘llash amaliyotini tubdan isloh qildi. Ushbu zanjirning mantiqiy davomi sifatida 28-moddada aybsizlik prezumpsiyasi prinsipining to‘liq kodifikatsiyalanishi, aybdorlikka oid barcha bartaraf etib bo‘lmaydigan shubhalarning gumon qilinuvchi yoki sudlanuvchi foydasiga hal qilinishi, shaxsning sukut saqlash huquqi hamda o‘ziga va yaqin qarindoshlariga qarshi guvohlik berishga majbur emasligi (*Miranda qoidasi*) jinoiy-protsessual munosabatlarda inson qadrini himoya qiluvchi monolit qalqondir. Shaxsning o‘z aybini tan olganligi unga qarshi yagona dalil bo‘lsa, jazo tayinlashning taqiqlanishi o‘tmishdagi repressiv tergov usullariga uzil-kesil chek qo‘ydi. Demak, Yangi O‘zbekistonda konstitutsiyaviy huquq islohotlari doirasida inson shaxsini erkin kamol toptirish huquqi (21-modda) va daxlsiz yuridik kafolatlar tizimining real samaradorligini ta’minlash, barcha sohaviy qonunlar hamda huquqni qo‘llash amaliyotini ushbu yangilangan konstitutsiyaviy imperativlarga qat’iy va so‘zsiz bo‘ysundirishni taqozo etadi.

Konstitutsiyaviy huquq sohasidagi fundamental islohotlarning ontologik va gnoseologik mohiyatini chuqurroq anglash uchun yuridik fanda hamon to‘liq ochib berilmagan ikki muhim konseptual hodisaga e’tibor qaratish lozim. Bular — inson huquqlarining ”Konstitutsiyaviy o‘z-o‘zidan ijro etilishi” (*Constitutional Self-Execution*) hamda davlat ta’sir choralarining ”Algoritmik mutanosibligi” (*Algorithmic Proportionality*) fenomenlaridir.

Konstitutsiyaning 20-moddasida muhrlangan ”Insonning huquq va erkinliklari bevosita amal qiladi” degan imperativ norma milliy yuridik amaliyot uchun mutloq yangi huquqiy borliqni vujudga keltirdi. Yaqin o‘tmishdagi an’anaviy huquqiy tafakkur andozalariga ko‘ra, Konstitutsiya normalari shunchaki deklarativ prinsiplar hisoblanib, ularning hayotda ishlashi uchun albatta qaysidir vazirlikning idoraviy yo‘riqnomasi yoki maxsus qonun hujjati qabul qilinishi kutilar edi. Ushbu eski yondashuv boshqaruv apparatida ixtiyoriy subyektivizm va ma’muriy o‘zboshimchalik muhitini latent ravishda saqlab turgan edi.

Yangi konstitutsiyaviy huquq islohotlari esa ushbu parodiya va zanjirni uzil-kesil sindirdi. Endilikda, inson huquqlarining konstitutsiyaviy o‘z-o‘zidan ijro etilishi tamoyiliga ko‘ra, fuqaro o‘z huquqlarini himoya qilish uchun biron-bir sohaviy qonun yoki qonunosti hujjati mavjud emasligidan qat’i nazar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri Konstitutsiya moddalariga (masalan, 26, 27 yoki 28-moddalarga) tayanib sudda yoki ma’muriy idorada o‘z daxlsizligini talab qilishga to‘liq haqlidir. Konstitutsiyaviy normalarning bunday to‘g‘ridan-to‘g‘ri subyektiv kuchga ega bo‘lishi davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatining tub mohiyati va mazmunini belgilovchi monolit huquqiy filtr hisoblanadi.

Qonunning 20-moddasida muhrlangan yana bir daxlsiz mezon — davlat organlari tomonidan insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta’sir choralarining mutanosiblik prinsipiga asoslanishi shartligidir. Ushbu prinsip huquq falsafasidagi ”Algoritmik mutanosiblik” andozasini vujudga keltirmoqda. Ma’lumki, jamiyat hayotining jadal raqamlashtirilishi sharoitida (0.1.2) ma’muriy apparat ko‘plab boshqaruv funksiyalarini avtomatlashtirilgan elektron tizimlar va reyestrlarga o‘tkazmoqda. Biroq raqamli boshqaruv platformalari har doim ham inson omilining nozik kognitiv kechinmalarini va ijtimoiy adolat mezonlarini to‘liq hisobga ola bilmaydi.

O‘rnatilgan yangi konstitutsiyaviy talabga ko‘ra, davlat idorasi tomonidan joriy etiladigan har qanday raqamli cheklov, moliyaviy jarima yoki huquqni cheklovchi algoritmik ta’sir chorasi ko‘zlangan qonuniy maqsadga erishish uchun faqat eng minimal, mos va yetarli doirada bo‘lishi shart. Agar ma’muriy algoritm fuqaroga qonuniy maqsaddan tashqari ortiqcha qiyinchilik yoki asossiz moddiy-ma’naviy yuklama keltirib chiqarsa, ushbu chora Konstitutsiyaga zid deb topiladi va bekor qilinadi.

Siyosiy-huquqiy sabab-oqibat determinizmiga ko‘ra, inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklarning fuqaro foydasiga talqin etilishi (20-modda) boshqaruv apparatidagi asimmetrik ustunlikni butunlay tugatadi. Bu qoida ommaviy hokimiyat subyektlarining har qanday huquqiy noaniqlikdan o‘z idoraviy manfaatlari yo‘lida foydalanish refleksini prot-

sessual jilovlaydi.

Shaxsning sudlanganligi uning yaqin qarindoshlarining huquqlarini cheklashga asos bo‘la olmasligi to‘g‘risidagi yangi konstitutsiyaviy kafolat esa (28-modda) asrlar davomida totalitar tuzumlar tomonidan qo‘llanib kelingan kollegial javobgarlik va kastaviy kamsitish asoratlarini de-yure yo‘q qildi. Shaxsiy javobgarlik va aybsizlik prezumpsiyasining ushbu oliy ko‘rinishi jamiyat huquqiy ongida monolit immunitetni shakllantiradi.

Demak, Yangi O‘zbekistonda konstitutsiyaviy huquq islohotlari — faqatgina normativ bazani yangilash jarayoni emas, balki shaxs erkinligi daxlsizligini davlat quvvati ustidan mutloq huquqiy va protsessual nazorat rejimiga o‘tkazuvchi eng oliy falsafiy-yuridik transformatsiyadir.

Konstitutsiyaviy huquq sohasining fundamental tabiati davlatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda ma’muriy-hududiy arxitekturasini belgilash bilan bir qatorda, fuqarolik jamiyati institutlari bilan munosabatlar ierarxiyasini hamda inson huquqlarining daxlsiz himoya filtrlarini mustahkamlaydi. Ushbu yetakchi huquq sohasining normalari amaldagi boshqaruv shakli, hokimiyatning markaziy va joylardagi mahalliy organlarini tashkil etish tizimi hamda ularning vakolat chegaralarini qat’iy belgilab qo‘yish orqali ma’muriy o‘zboshimchaliklarning oldini oladi. Konstitutsiyada qonunchilik, ijro organlari hamda sud hokimiyatini tuzish tartibining tartibga solib turilishi hokimiyatlarning bo‘linishi tamoyilini (11-modda) deklarativ mezonlardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlovchi real mexanizmga transformatsiya qiladi. Saylov tizimi, davlat ramzlari va Asosiy qonunga o‘zgartirishlar kiritishning qat’iy tartibga solinishi esa davlat suvereniteti va yagona huquqiy makon doirasidagi barqarorlikni ta’minlovchi daxlsiz huquqiy kafolat hisoblanadi.

Siyosiy-huquqiy determinizm qonuniyatiga ko‘ra, konstitutsiyaviy huquq normalari sotsium hayotidagi eng asosiy munosabatlarni tartibga solar ekan, uning manbalari ierarxiyasida Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlar va xalqaro huquq normalarining o‘rni strategik aksiologik ahamiyat kasb etadi. Konstitutsiyaning 15-moddasida xalqaro shartnomalarning milliy huquqiy tizimning tarkibiy qismi deb e’tirof etilishi hamda qonunlardan ustuvorligi to‘g‘risidagi qoidaning muhrlanishi — sabab, milliy huquq amaliyotini universal umume’tirof etilgan prinsiplarga izchil muvofiqlashtirishni — oqibat daxlsiz yuksaltiruvchi bosh yuridik drayverdir. Shu ma’noda, inson huquqlari va erkinliklarining Konstitutsiyada e’lon qilinishi, e’tirof etilishi va kafolatlanishi (19-modda) shunchaki rasmiyatchilik talabi bo‘lmay, balki har qanday normativ-huquqiy hujjat va ma’muriy akt Konstitutsiyaning prinsip hamda normalariga qat’iy bo‘ysunishi shartligini anglatadi. Birorta qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Asosiy qonunning prinsip va normaleriga zid bo‘lishi mumkin emasligi to‘g‘risidagi 16-modda talabi boshqaruv apparatida yuridik ziddiyatlarni barvaqt jilovlovchi daxlsiz to‘siq vazifasini bajaradi.

Kengroq ma’noda tahlil qilinganda, konstitutsiyaviy huquq — nafaqat huquq tizimining yetakchi sohasi, balki konstitutsiyaviy institutlar haqidagi tasavvur va bilimlar, munosabatlar hamda qonunchilikni rivojlantiruvchi qarashlar tizimini o‘rganuvchi fundamental ilmiy obbyektdir. Bu soha konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarga xolis baho beradi, tizimli muammolarni aniqlab, ularni hal qilish yo‘llarini ilmiy asosda ko‘rsatib beradi. Yangi O‘zbekistonda Davlat rahbari Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan intensiv konstitutsiyaviy islohotlar sharoitida inson huquqlari ustuvorligi hamda hokimiyatlarning bo‘linishi kabi tamoyillarni hayotga tatbiq etish (Law enforcement), huquq subyektlarining huquqiy debyutantlik va infantilizm inqirozlarini bartaraf etishni taqozo etadi. Qonun 20-moddasida muhrlangan inson va davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan barcha ziddiyatlar va noaniqliklarning inson foydasiga talqin etilishi majburiyati ma’muriy bosim darajasini de-yure cheklaydi hamda shaxs daxlsizligini har qanday idoraviy asimmetriyadan ishonchli proteksiya qiladi.

Konstitutsiyaning 20-moddasidagi ”Inson huquqlarining bevosita amal qilishi” prinsipini realizatsiya qilish uchun sud amaliyotida to‘g‘ridan-to‘g‘ri Asosiy qonun normalariga tayanib qaror qabul qilish majburiyatini unifikatsiyalash.

Konstitutsiyaviy islohotlar doirasida inson huquq va erkinliklarining bevosita amal qilishi qat’iy muhrlangan bo‘lsa-da, amaliyotda quyi bo‘g‘in sudlari va ma’muriy idoralar muayyan nizolarni ko‘rib chiqishda hamon sohaviy qonunlar yoki idoraviy yo‘riqnomalarni kutish an’anasidan to‘liq voz kechmagan. Sohaga oid qonunchilikda bo‘shliqlar mavjud bo‘lgan taqdirda, to‘g‘ridan-to‘g‘ri Konstitutsiyaning moddiy normalari

asosida odil sudlovni amalga oshirish pretsedentlari tizimli xarakter kasb etmayapti.

Tavsiya: Oliy sud Plenumi tomonidan sudlar tomonidan odil sudlovni amalga oshirishda Konstitutsiya normalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri va o‘z-o‘zidan ijro etuvchi kuchga ega bo‘lgan moddiy huquqiy asos sifatida majburiy qo‘llash tartibini belgilovchi rahbariy tushuntirish qabul qilinishi lozim. Sohaviy qonunchilikdagi kamchiliklar yoki idoraviy reglamentlarning yo‘qligi fuqaroning konstitutsiyaviy huquqlarini cheklash yoxud sud himoyasini rad etish uchun asos bo‘la olmasligi sud ajrimlarida bosh yuridik mezon etib belgilanishi shart.

Konstitutsiyaning 20-moddasidagi ”Huquqiy ta’sir choralarining mutanosibligi” hamda qonunchilikdagi ziddiyatlarni inson foydasiga talqin etish prinsiplarini davlat organlarining raqamli elektron tizimlariga integratsiya qilish.

Konstitutsiyada davlat organlari tomonidan insonga nisbatan qo‘llaniladigan huquqiy ta’sir choralarining mutanosiblik prinsipiga asoslanishi hamda qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklarning inson foydasiga talqin etilishi belgilangan. Biroq davlat boshqaruvi apparatining raqamlashtirilishi sharoitida, avtomatlashtirilgan ma’muriy tizimlar va reyestrlar ko‘p hollarda shaxsiy hayot daxlsizligi hamda ijtimoiy adolat mezonlarini to‘liq hisobga olmay, fuqaroga ortiqcha majburiyatlar va asossiz cheklovlar yuklamoqda.

Tavsiya: Barcha davlat xizmatlari va elektron ma’muriy ish yuritish platformalariga majburiy ”konstitutsiyaviy mutanosiblik filtri” algoritmini kiritish zarur. Raqamli tizim fuqaroga nisbatan biron-bir cheklovchi chora, moliyaviy jarima yoki huquqni cheklovchi sanksiya qo‘llashdan avval, ushbu choraning qonunlarda nazarda tutilgan maqsadga erishish uchun eng minimal va yetarli doirada ekanligini mustaqil baholashi shart. Qonunchilik matnidagi har qanday ikki ma’noli noaniqlik aniqlangan soniyada, raqamli algoritm ma’muriy organning jazolash vakolatini avtomatik bloklashi va masalani fuqaro foydasiga hal qilishi qonun darajasida qat’iy reglamentatsiya qilinishi zarur.

Ilgari surilgan real va amaliyotga yo‘naltirilgan tashabbuslarning milliy huquq tizimiga integratsiya qilinishi quyidagi ijobiy natijalarni kafolatlaydi:

Konstitutsiyaviy ustunlikning real ta’minlanishi: Konstitutsiya normalarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llanilishi quyi sudlar amaliyotida daxlsiz mezon qilib belgilanishi natijasida ma’muriy organlar va mansabdor shaxslarning diskretsion (ixtiyoriy) vakolatlari jilovlanadi.

Huquqiy loqaydlik va infantilizm barham topishi: Qonunchilikdagi shubha va noaniqliklarning fuqaro foydasiga hal etilishi hamda uy-joy daxlsizligi ustidan qat’iy sud nazoratining o‘rnatilishi aholi o‘rtasidagi huquqiy debyutantlik inqirozini sindirib, jamiyatda konstitutsiyaviy faollikni yuksaltiradi.

Ma’muriy ta’sir choralarining adolatliligi: Raqamli boshqaruv platformalarida mutanosiblik filtrlarining joriy etilishi byurokratik rasmiyatchilikni cheklaydi va shaxs daxlsizligini har qanday asossiz ma’muriy bosimdan ishonchli himoya qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Yangi O‘zbekistonda konstitutsiyaviy huquq islohotlarining strategik samaradorligi — faqatgina yangilangan matnlarni e’lon qilish bilan emas, balki Asosiy qonun normalarini davlat apparatining universal quvvati ustidan mutloq protsessual, kognitiv va sud nazorati rejimiga o‘tkazish bilan ta’minlanadigan deterministik jarayondir. Davlat o‘z faoliyatini inson farovonligini ta’minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshirishi *(sabab)*, davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamiyat hamda fuqarolar oldida real mas’ul bo‘lishi *(oqibat)* bilan doimiy mantiqiy muvozanatda bo‘lishi shart.

Konstitutsiyaviy huquq normalari sotsium hayotidagi eng asosiy munosabatlarni tartibga solar ekan, Muqaddimadan boshlab VII bobgacha muhrlangan daxlsiz mezonlar, o‘lim jazosining taqiqlanishi (25-modda), shaxsning sukut saqlash huquqi hamda yaqinlariga qarshi guvohlik bermaslik prinsiplari *(Miranda qoidasi)* jinoiy va ma’muriy munosabatlarda inson qadrini himoya qiluvchi monolit qalqondir. Shuningdek, uy-joydan faqat sud qarori asosida mahrum etish tartibining o‘rnatilishi (27-modda) amaliyotda mansabdor shaxslarning ixtiyoriy qarorlariga asosan xususiy mulklarning noqonuniy buzilishini (*snos* inqirozini) barvaqt jilovlovchi daxlsiz to‘siq vazifasini bajaradi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish joizki, taklif etilayotgan konstitutsiyaviy normalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash mexanizmlari hamda avtomatlashtirilgan raqamli mutanosiblik filtrlarining qonunchilikka implementatsiya qilinishi ham fuqarolarda, kant ham davlat xizmatchilarida yangicha konstitutsiyaviy-huquqiy tafakkurni

va qonunga so‘zsiz hurmat refleksini shakllantiradi. An’anaviy yopiq idoraviy boshqaruv modelidan to‘liq shaffof, proaktiv, ma’rifiy jihatdan muvozanatlashgan hamda Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeks nazorati ostidagi preventiv ijtimoiy-huquqiy boshqaruv ekotizimiga o‘tish — Yangi O‘zbekistonda inson qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida real proteksiya qilishning hamda demokratik huquqiy davlat poydevorini mustahkamlashning eng oliy kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi yangi tahriri.2023-yil
2. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.2026-yil lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrdagi PF-269-sonli “Yangi O‘zbekiston ma’muriy islohotlarini realizatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.